

Міценко Н. Г.,

д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА: АСПЕКТИ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Стаття присвячена проблемі становлення соціальної відповідальності підприємств житлово-комунального господарства. На основі розгляду сутності соціальної відповідальності бізнесу, задекларованої у міжнародних документах, запропоновано розглядати соціальну відповідальність суб'єкта житлово-комунального господарства як його добровільну відповідальність за свою діяльність перед стейкхолдерами, що спрямована не лише на досягнення високих фінансових результатів, а й на забезпечення сталого розвитку регіону та вирішення соціальних проблем суспільства. Обґрунтовано необхідність і шляхи розвитку соціальної відповідальності в сфері житлово-комунального господарства на рівні відносин зі споживачами. Висвітлено роль тарифної політики як інструмента забезпечення соціально відповідальної взаємодії споживача, суб'єкта ЖКГ, органів місцевого самоврядування та держави. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вирішенням нагальних проблем активізації соціальної відповідальності у житлово-комунальному господарстві з метою запобігання соціальній напрузі в суспільстві.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, соціальна функція суб'єкта житлово-комунального господарства, соціальна відповідальність, державне регулювання в сфері житлово-комунального господарства, тарифна політика, тарифоутворення.

Mitsenko N. G.,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES OF RESIDENTIAL&COMMUNAL INDUSTRY: ASPECTS OF TARIFF POLICY

Abstract. The article is devoted to the problem of formation of social responsibility of enterprises of residential&communal industry. On the basis of consideration of the essence of social responsibility of business, declared in international documents, it is proposed to consider the social responsibility of the residential&communal industry subject as voluntary responsibility for its activity before the stakeholders, aimed not only at achieving high financial results, but also at ensuring sustainable development of the region and solving social problems. The necessity and ways of development of social responsibility in the sphere of residential&communal industry at the level of relationships with consumers are substantiated. The role of tariff policy as a tool for ensuring socially responsible interaction among the consumer, the subject of residential&communal industry, local self-government and state is highlighted. Prospects for further research are related with solving urgent problems of activating social responsibility in the residential&communal industry in order to prevent social tension in society.

Key words: residential&communal industry, social function of the subject of residential&communal industry, social responsibility, state regulation in the sphere of residential&communal industry, tariff policy, tariff setting.

Постановка проблеми. Дослідження теоретичних і прикладних проблем соціальної відповідальності суб'єктів господарювання в Україні набуло широкого та багатоаспектного висвітлення. Проте великий потік публікацій з соціально відповідальної діяльності на мікрорівні досі не дав бажаного результату. Залишається низькою активність підприємств та організацій у вирішенні соціальних

проблем суспільства. Функціонування останніх на засадах соціальної відповідальності повинно відбуватися на науково обґрунтованій основі з врахуванням галузевих особливостей, а також процесів соціалізації та глобалізації.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) є ключовою складовою економічної системи держави, оскільки відіграє суттєву роль у формуванні та

стабілізації ринку послуг, забезпечує внутрішньо-регіональні соціально-економічні зв'язки, є дієвим механізмом задоволення соціальних потреб населення та дозволяє запобігати соціальній напрузі в суспільстві. Однією з основних функцій ЖКГ є соціальна, під якою слід розуміти не лише забезпечення населення житлово-комунальними послугами (витрати на оплату яких складають у сукупних витратах домогосподарств до 12% [12, с. 96]), мінімізацію рівня тарифів на них та зниження вартості послуг, що є важливим фактором задоволення потреб жителів регіонів, а й формування у них принципів соціально відповідального способу життя, зокрема у частині правильного, ощадливого та раціонального використання ресурсів (води, тепла, електроенергії тощо), збереження навколишнього середовища. Тому включення ЖКГ як сфери економіки у процес досягнення соціально орієнтованого розвитку суспільства – необхідний елемент формування та реалізації такої стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності на мікрорівні перебувають в полі зору багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких О. Березіна, В. Воробей, О. Ворона, О. Грішнова, О. Даниленко, К. Девіс, С. Задек, С. Ілляшенко, Е. Карнегі, А. Колот, Н. Краснокутська, Г. Ленсен, Е. Лібанова, І. Мішук, М. Мельник, М. Фрідмен, В. Шаповал, О. Шелдон та ін. Проблеми стану та розвитку вітчизняного ЖКГ в умовах ринкових перетворень глибоко розглядаються в працях таких дослідників, як О. Білянський, Л. Бражнікова, П. Бубенко, О. Димченко, В. Дорофійенко, Т. Качала, Г. Онищук, І. Осипенко, В. Полуянов [9], Т. Строкань та ін. Проте недостатньо розробленими є теоретичні підходи щодо визначення та реалізації соціальної відповідальності суб'єктами господарювання в такій важливій сфері, як ЖКГ, і, зважаючи на це, існує потреба у теоретичному уточненні сутності соціальної відповідальності суб'єктів житлово-комунального сектору економіки, її проявів, проблем реалізації.

Постановка завдання. Об'єктивна потреба створення науково-теоретичного підґрунтя активізації соціальної відповідальності у сфері ЖКГ визначає актуальність теми та мету даної публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2010 р. Україна підтримала прийняття міжнародного стандарту ISO 26000 “Керівництво з соціальної відповідальності”. Соціальна відповідальність за визначенням стандарту – це відповідальність суб'єкта господарювання за вплив його рішень та діяльності (продукції та послуг) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору і етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки. Згідно зі стандартом соціальна відповідальність суб'єкта господарювання включає такі компоненти, як:

захист прав людини, захист навколишнього природного середовища, безпека праці, захист прав споживачів та розвиток місцевих громад, а також організаційне управління та етика бізнесу. Таким чином, у стандарті враховані всі принципи, зазначені у Глобальній ініціативі ООН.

Сучасне трактування поняття “соціальна відповідальність суб'єкта господарювання” передбачає, що його інтереси повинні узгоджуватися з інтересами суспільства; суб'єкт господарювання у своїй діяльності повинен спиратися на Конституцію й закони країни; проблему підвищення рівня добробуту суспільства повинні вирішувати спільно держава і суб'єкти господарювання; в процесі діяльності слід дотримуватися ієрархії цілей, розумних інтересів власників, споживачів, працівників, суспільства.

ЖКГ відіграє особливу роль в економічній системі ринкового типу, адже воно є сферою життєзабезпечення як для населення країни, так і для окремих підприємств та організацій, економіки регіонів та країни загалом. Тому соціальна відповідальність у ЖКГ апіорі визначена його соціальними функціями і місцем в суспільстві, соціальною значимістю житлово-комунальних послуг. Зважаючи на це, соціальну відповідальність суб'єкта ЖКГ слід розглядати як його добровільну відповідальність за свою діяльність перед працівниками, обслуговуванням населенням, державою та суспільством загалом, що має на меті як досягнення ним високих фінансових результатів та конкурентоспроможності на ринку житлово-комунальних послуг, так і забезпечення сталого розвитку регіону, та реалізується через систему заходів суспільного, трудового, економічного та екологічного характеру.

Визначальною особливістю суб'єктів ЖКГ є їх найтісніший зв'язок усіх видів діяльності з зв'язок зі споживачами послуг. Тому найширший комплекс соціальних заходів повинен формуватися саме у цьому сегменті. Йдеться про соціально відповідальні відносини між суб'єктами ЖКГ і споживачами з метою досягнення балансу їх соціальних інтересів. До соціальної відповідальності між суб'єктами ЖКГ і споживачами житлово-комунальних послуг (насамперед, населенням) слід віднести:

- просторову організацію ЖКГ в частині територіального розміщення та спеціалізації суб'єктів ЖКГ для забезпечення доступності житлово-комунальних послуг;
- асортиментну політику, суть якої полягає у оптимізації асортименту послуг, його спрямованості на потреби жителів громади, яку обслуговує суб'єкт ЖКГ; дотримання вимог споживачів та пріоритет їхніх потреб;
- якість, безпеку та екологічність житлово-комунальних послуг;
- тарифну політику – встановлення прийнятних для споживачів розмірів тарифів, недопущення переважання зростання тарифів над зростанням доходів населення;
- інформаційну політику – прозорість інформації про житлово-комунальні послуги, технологію їх надання, формування та зміну тарифів; налагодження

комунікацій зі споживачами задля покращення рівня обслуговування та ін.

Численні дослідження вчених та сучасні реалії економічного життя країни свідчать, що ЖКГ нині (внаслідок багатьох чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру) є одним з основних осередків соціальної напруги у суспільстві. Загострилася невідповідність між якістю житлово-комунальних послуг та їхньою вартістю в сільській місцевості та міських поселеннях, для різних соціальних верств населення, між темпами зростання цін на ресурси та тарифів на послуги ЖКГ і доходів населення. Як зазначає Н. Олійник, “загальна економічна криза, низька платоспроможність населення, слабка законодавча база, невідповідність рівня тарифів вартості послуг, відсутність бюджетних дотацій на покриття різниці між рівнем тарифу та повною вартістю послуг тощо є причинами, які гальмують ринкові перетворення” [7, с. 7]. Водночас технічний стан мереж, споруд і технологічного оснащення у ЖКГ не забезпечує очікуваної споживачами якості житлово-комунальних послуг:

- знаходяться в аварійному стані й експлуатуються з перевищеними термінами амортизації 25% водопровідних, 24% каналізаційних мереж, майже 11 тис. км теплових мереж [7, с. 8];

- зношеність (моральна та фізична) об'єктів водопостачання, водовідведення, теплопостачання, газових мереж та ін. перевищила 60% [8, с. 137]; щорічно замінюється близько 0,5% мереж при нормативній потребі 7-9% [6, с. 115];

- в житловому фонді до ветхих віднесено 45,2 тис. житлових будинків площею 3,3 млн кв. м, у яких проживає 68,7 тис. мешканців; до аварійних – 16,5 тис. будинків площею понад 1,0 млн кв. м, де проживає 18,3 тис. осіб [3, с. 64, 67];

- за 2005-2015 рр. кількість рухомого складу електротранспорту зменшилася на 2504 одиниць (29,6%), 70% наявного парку відпрацювало нормативний термін експлуатації [12, с. 387];

- полігони для накопичення відходів у регіонах переповнені (річний обсяг побутових та подібних відходів склав на початок 2016 р. 6789,2 тис. т, з яких було утилізовано 4,0 тис. т, 91,8% – видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти [12, с. 201]); сортування та переробка відходів не підтримуються необхідною матеріально-технічною базою.

З огляду на те, що сфери соціальної відповідальності суб'єктів ЖКГ перетинаються з функціонуванням таких основних суспільних суб'єктів, як держава та особа (людина), ефективність реалізації соціальної функції суб'єкта ЖКГ безпосередньо залежить від рівня налагодженості взаємодії між цими суб'єктами суспільних відносин та дотримання ними принципів соціальної відповідальності.

Кожна особа як відповідальний споживач житлово-комунальних послуг має гарантувати ощадливість у використанні ресурсів (води, тепла, електроенергії, газу), своєчасно сплачувати вартість спожитих ресурсів та отриманих послуг, сприяти суб'єктам ЖКГ в управлінні житловим фондом, брати участь у сортуванні побутових відходів, не

приховувати своїх доходів, розраховуючи на субсидії, та ін. Натомість суб'єкт ЖКГ як відповідальний виробник житлово-комунальних послуг забезпечує безперебійність їх надання у необхідних обсягах відповідно до існуючих технічних регламентів якості, не допускає завищення вартості послуг, дотримується орієнтації на пріоритетність інтересів споживача послуг у договірних відносинах, дотримується прозорості у відображенні понесених витрат в складі собівартості послуг, тощо.

Державне регулювання ЖКГ як важливої соціальної сфери базується на таких засобах впливу, як: законодавчі акти, цільові комплексні програми, державні замовлення і державні контракти, державні інвестиції, державні і місцеві бюджети, бюджетні дотації, субсидії, податки й податкові пільги, державні кредити, соціально-економічні нормативи, галузеві загальнодержавні норми і стандарти, системи фіксованих граничних і вільних цін, індексування цін, встановлення єдиної тарифної системи та ін. [8, с. 135]. Сучасна тарифна політика (в умовах зниження платоспроможності населення та зростання цін на енергоносії) повинна враховувати та узгоджувати інтереси всіх зацікавлених сторін і відображати їх соціальну відповідальність. Слід погодитися з Н. Матвєєвою, що обмеження доступності житлово-комунальних послуг внаслідок завищення тарифів є соціальною дискримінацією [6, с. 116].

Саме внаслідок недосконалої тарифної політики спостерігається й небезпечна динаміка погіршення фінансово-економічного стану підприємств ЖКГ [4, с. 67]: за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України, на 1 січня 2017 р. заборгованість населення за житлово-комунальні послуги становила 13,7 млрд. грн.

Проблеми тарифоутворення у сфері ЖКГ розглядаються в працях А. Базилюк [1], Є. Градобоевої [2], І. Запатріної [3], О. Лук'яненко, В. Полюянова [9], Н. Матвєєвої [6], В. Рибак, Г. Филко, В. Чиж та ін. Часто акцентується на неефективності існуючого механізму тарифоутворення. “Сьогодні споживач отримує мінімум послуг по високих та необґрунтованих тарифах, тому що відсутні по суті конкуренція і зберігається витратний характер, історично притаманний даній сфері” [5; 10]. Т. Ровенчак підкреслює, що “підприємства житлово-комунальної сфери часто змушують людей оплачувати послуги, які ті фактично не одержують; багато послуг, що входять до квартирної плати, просто не надаються” [11, с. 122].

Разом з тим, наголосимо, що віднедавна в Україні створена необхідна законодавчо-нормативна база для функціонування децентралізованої системи формування тарифів на основі економічно обґрунтованих витрат на виробництво житлово-комунальних послуг. Однак, як зауважує А. Базилюк, “через відсутність законодавчо визначеної процедури формування, розгляду, погодження та затвердження тарифів з урахуванням норм антимонопольного законодавства, прозорості й відкритості для громадського контролю за об'єктивністю поданих розрахунків установлені тарифи мають суб'єктивний, неприйнятний для суспільства характер” [1].

Вважаємо, що в умовах перенесення більшості питань тарифоутворення на житлово-комунальні послуги до компетенції органів місцевого самоврядування обґрунтування тарифів повинно орієнтуватися, з одного боку, на відшкодування собівартості послуг та створення умов для розвитку суб'єктів ЖКГ, а, з іншого, – на забезпечення соціальних гарантій населенню. При цьому варто враховувати:

- позитивний зарубіжний досвід формування тарифів та управління тарифоутворенням у житлово-комунальній сфері;

- необхідність демонополізації житлово-комунальної сфери та створення реального конкурентного середовища, що унеможливить необґрунтоване підвищення тарифів та їх завищення;

- можливості вирішення проблем модернізації ЖКГ через державні цільові програми, інвестиційний та інноваційний менеджмент;

- доцільність перегляду системи субсидування та надання пільг, зважаючи на складність відслідковування тіньових доходів населення, кризи неплатежів і заборгованості за спожиті житлово-комунальні послуги;

- необхідність чіткої методики формування тарифів з врахуванням регіональних факторів впливу та прозорості у висвітленні виробниками складу витрат на виробництво житлово-комунальних послуг (собівартості);

- нагальність оновлення нормативної бази ціноутворення в ЖКГ (норм споживання ресурсів, норм витрат ресурсів на одиницю послуги, ін.);

- потребу в інвестиційно-інноваційній складовій тарифу для розвитку матеріально-технічної бази ЖКГ;

- впровадження механізму стимулювання зниження собівартості житлово-комунальних послуг та ресурсозбереження.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Необхідність розвитку соціальної відповідальності суб'єктів ЖКГ в Україні зумовлена такими чинниками, як:

- 1) низький рівень усвідомлення суспільством ролі соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів господарювання внаслідок відсутності системи їх комунікації з громадськістю;

- 2) нерозуміння суб'єктами ЖКГ та суспільством мети та механізму реалізації соціальної відповідальності через термінологічну невизначеність;

- 3) орієнтація політики соціальної відповідальності суб'єкта ЖКГ на разові заходи, а не на формування моделі діяльності, спрямованої на виконання його місії та забезпечення внеску в суспільний розвиток;

- 4) недосконалість нормативно-правової бази функціонування суб'єктів ЖКГ та незавершеність інституційних перетворень, що продукують деформацію правової свідомості, прагнення уникнути цивільно-правової відповідальності на кількість та якість житлово-комунальних послуг;

- 5) специфічність конкурентного середовища функціонування суб'єктів ЖКГ, що виступає як різновид природної монополії;

- 6) орієнтація господарської діяльності суб'єктів ЖКГ на виживання в умовах фінансової нестабільності, а не на участь у вирішенні соціально-економічних та екологічних проблем суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вирішенням нагальних проблем активізації соціальної відповідальності у ЖКГ: формуванням організаційних і нормативних умов розвитку соціальної відповідальності суб'єктів ЖКГ; посиленням ролі держави у стимулюванні ініціатив соціально відповідальної поведінки суб'єктів ЖКГ; створенням ефективних механізмів соціального діалогу між учасниками суспільного процесу (суб'єкти ЖКГ, владні структури, громадські організації, територіальні громади тощо); поглибленням компетенцій і стимулюванням суб'єктів ЖКГ у реалізації соціальних проектів та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилук А. Ціноутворення у сфері житлово-комунальних послуг в Україні [Електронний ресурс] / А. Базилук. – Режим доступу : <http://sos-kin.info/ea/2007/7-8/200708.html>.

2. Градобоева Є. С. Підвищення ефективності господарювання підприємств житлово-комунального господарства великих міст і агломерацій: тарифний аспект / Є. С. Градобоева // Економіка і організація управління. – 2016. – № 4 (24). – С. 153-162.

3. Житловий фонд України у 2016 році : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2017. – 74 с.

4. Запатріна І. В. Тарифна політика як критичний фактор розвитку житлово-комунальної сфери / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // Економіка України. – 2013. – № 3 (616). – С. 66-76.

5. Іваночко С. С. Проблеми розвитку житлово-комунального господарства України та основні напрямки їх усунення / С. С. Іваночко, А. А. Кіпершайн // Науковий вісник НЛТУУ : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 6-12.

6. Матвеева Н. М. Щодо формування економічно обґрунтованих тарифів на житлово-комунальні послуги / Н. М. Матвеева // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – 2006. – № 68. – С. 115-122.

7. Олійник Н. І. Управління житлово-комунальним господарством у процесі ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Н. І. Олійник. – К., 2003. – 21 с.

8. Панасенко І. “Дорожня карта” реформування житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] / І. Панасенко // Держава і ринок. – С. 135-141. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-2/doc/3/06.pdf>.

9. Полуянов В. Комплексна характеристика методів ціноутворення на житлово-комунальні послуги / В. Полуянов, А. Савенко // Схід. – 2009. – № 9 (100). – С. 40-47.

10. Потапчик О. О. Управління якістю послуг житлово-комунального господарства України : дис.

на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / О. О. Потапчик. – Красноармійськ, 2015. – 239 с.

11. Ровенчак Т. Г. Тарифна політика – один із напрямів реформування галузі ЖКГ / Т. Г. Ровенчак // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві : наук.-техн. зб. – 2013. – Т. 14. – № 1. – С. 119-124.

12. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. І. М. Жук]. – К., 2016. – 575 с.

REFERENCES

1. Bazylyuk, A. Tsinoutvorennya u sferi zhytlovo-komunal'nykh posluh v Ukraini, available at: <http://soskin.info/ea/2007/7-8/200708.html>.

2. Hradoboyeva, Ye. S. (2016), Pidvyshchennya efektyvnosti hospodaryuvannya pidpryemstv zhytlovo-komunal'noho hospodarstva velykykh mist i ahlo-meratsiy: taryfnyy aspekt, *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, vol. 4 (24), s. 153-162.

3. Zhytlovyy fond Ukrainy u 2016 rotsi (2017), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, 74 s.

4. Zapatrina, I. V. and Lebeda, T. B. (2013), Taryfna polityka yak krytychnyy faktor rozvytku zhytlovo-komunal'noyi sfery, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3 (616), s. 66-76.

5. Ivanochko, S. S. and Kipershayn, A. A. (2010), Problemy rozvytku zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrainy ta osnovni napryamky yikh usunennya, *Naukovy visnyk NLTUU*, vol. 20.6, s. 6-12.

6. Matvyeyeva, N. M. (2006), Shchodo formuvannya ekonomichno obhruntovanykh taryfiv na zhytlovo-komunal'ni posluhy, *Kommunal'noe hozjajstvo gorodov*, vol. 68, s. 115-122.

7. Olijnyk, N. I. (2003), Upravlinnia zhytlovo-komunal'nym hospodarstvom u protsesi rynkovoï transformatsii ekonomiky Ukrainy : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upravl. : spets. 25.00.02 “Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia”, K., 21 s.

8. Panasenko, I. “Dorozhnya karta” reformuvannya zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrainy”, *Derzhava i rynek*, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-2/doc/3/06.pdf>.

9. Poluyanov, V. and Savenko, A. (2009), Kompleksna kharakterystyka metodiv tsinoutvorennya na zhytlovo-komunal'ni posluhy, *Skhid*, vol. 9 (100), s. 40-47.

10. Potapchik, O. O. (2015), Upravlinnia iakistiu posluh zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrainy : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.03 “Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom”, Krasnoarmijs'k, 239 s.

11. Rovenchak, T. H. (2013), Taryfna polityka – odyń iz napryamiv reformuvannya haluzi ZhKH, *Suchasni tekhnolohiyi, materialy i konstruktsiyi v budivnytstvi*, vol. 14.1, s. 119-124.

12. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik (2016), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, za red. I. M. Zhuk, Kyiv, 575 s.